

Nr 789

Av herr Hagberg m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 29, med förslag till lag med vissa bestämmelser om val till riksdagens andra kammare för perioden 1965—1968.

Nu gällande provisoriska valsystem vid andrakammarval tillkom 1952 som ett resultat av riksdagens hemställan år 1949 om en utredning om möjligheterna att vinna större proportionell rättvisa vid mandatfördelningen mellan partierna. Den fördelningsmetod, den s. k. uddatalsmetoden, som då infördes, var också i och för sig ägnad att minska mandatfördelningens avvikelser från fullständig riksproportionalitet främst genom att ge de mindre, genom heltalsmetoden starkt underrepresenterade partierna större möjligheter att nå mandat. Genom att uddatalsmetoden kompletterades med spärrdivisorn 1,4 blev emellertid effekten en annan. Medan avvikelserna från full proportionalitet i allmänhet minskade, kom stora avvikelser att kvarstå för ett parti, det kommunistiska. Verkningsarna av nuvarande valsystem illustreras av följande sammanställning:

Partiernas procentuella andel av röster resp. AK-mandat vid AK-valen 1952—1960

	H	C	F	H+C+F	S	K
1952						
% av röster	14,4	10,7	24,4	49,5	46,1	4,3
% av AK-mandat	13,5	11,3	25,2	50,0	47,8	2,2
1956						
% av röster	17,1	9,4	23,8	50,3	44,6	5,0
% av AK-mandat	18,2	8,2	25,1	51,5	45,9	2,6
1958						
% av röster	19,5	12,7	18,2	50,4	46,2	3,4
% av AK-mandat	19,5	13,9	16,5	49,9	48,1	2,2
1960						
% av röster	16,5	13,6	17,5	47,6	47,8	4,5
% av AK-mandat	16,8	14,7	17,2	48,7	49,1	2,2

Vid 1958 års val förelåg speciella omständigheter. Med hänsyn härtill kan det sägas, att det kommunistiska partiet med nuvarande valsystem er-

håller en andrakammarrepresentation, som är ungefär hälften så stor som den, som skulle svara mot dess andel av avgivna röster. Det kan tilläggas, att denna underrepresentation skulle växa, om partiets andel av avgivna röster steg (härom SOU 1961: 21). I motsvarande grad har övriga partier erhållit överrepresentation. Som en följd härav har de borgerliga partierna tillsammans vid tre av valen, 1952, 1956 och 1960, erhållit en större procentuell andel av andrakammarmandaten än av de i valen avgivna rösterna.

Regelbundna, betydande avvikelser från full proportionalitet kan ur demokratisk synpunkt inte försvaras. De innebär en kränkning av principen om allmän och *lika* rösträtt genom att gradera den effektiva rösträtten efter politiska åsikter och partitillhörighet. De undergräver de allmänna valens karaktär av fri och obunden opinionsyttring. För de enskilda väljarna blir valhandlingen tvetydig, och dess svåröverskådliga konsekvenser framtvingar irrelevanta överväganden. I samma mån blir också den politiska tolkningen av valresultaten diskutabel och oklar.

Med bibehållande av nuvarande utportionering av samtliga mandat på valkretsar med givet, begränsat antal mandat kan avvikelser från riksproportionalitet inte undvikas helt genom någon fördelningsmetod. Den metod, vid vilken avvikelserna blir minst — den s. k. rena uddatalsmetoden — är inte höjd över all kritik ur proportionalitetssynpunkt. Å ena sidan kvarstår med den en betydande underrepresentation för små partier som inte erhåller mandat i flera valkretsar; å andra sidan syns metoden ha en svag tendens att missgynna det största partiet.

Avvikelser från full proportionalitet skulle, oberoende av fördelningsmetoden, minska vid en indelning av riket i färre och större valkretsar. En allmän översyn av valkretsindelningen vore i och för sig påkallad, och införandet av större valkretsar skulle svara mot andra utvecklingstenden- ser i det nutida Sverige.

För att eliminera avvikelserna från full proportionalitet fordras emellertid även vid annan valkretsindelning ett utjämningsförfarande genom någon sorts tilläggs- (rest-, riks-)mandat, som motverkar de valkretsvis uppkommande ojämnheter i partiernas representation. Sådana utjämningsystem diskuterades bl. a. i 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande I (SOU 1951: 58). De avvisades här framför allt med den motiveringen, att det för en utjämning erforderliga antalet tilläggs- (rest-, riks-)mandat skulle bli så stort att »systemets allmänna, av valkretsvalen präglade karaktär» skulle äventyras.

Det är emellertid möjligt att även vid nuvarande valkretsindelning med ett relativt begränsat antal tilläggsmandat eliminera de valkretsvis uppkomna ojämnheter. Antalet erforderliga tilläggsmandat är givetvis beroende av hur stora dessa ojämnheter är, dvs. bl. a. på den vid valkretsmandatens fördelning tillämpade metoden. I författningsutredningens slut-

betänkande bil. 2 (SOU 1963: 19, s. 98 f.) har ett utjämningsförfarande i riket som övervalkrets prövats på 1956 och 1958 års valutslag, varvid bl. a. den rena uddatalsmetoden tillämpats vid fördelningen av de 231 valkretsmandaten, varpå tilläggsmandat fördelades enligt samma metod på grundval av partiernas samlade röstetal i riket och med hänsyn till deras valkretsvis erhållna mandat vid fastställandet av jämförelsetalen. I det första fallet, 1956 års valutslag, kunde därvid avvikelserna från full proportionalitet reduceras till +1 med 10 tilläggsmandat; i det andra fallet, 1958 års valresultat, kunde avvikelserna från full proportionalitet helt elimineras med endast 5 tilläggsmandat. Av bifogade analoga beräkning på 1960 års valresultat framgår (se bilaga), att avvikelserna med 10 tilläggsmandat reduceras till +1 mandat och med 15 tilläggsmandat helt elimineras. De ursprungliga avvikelserna efter valkretsmandatens fördelning med ren uddatalsmetod 1956 och 1960 var +5 mandat, vilket väl motsvarar den genomsnittliga avvikelsen med denna metod tillämpad på samtliga valresultat sedan 1932. Med stöd härav kan det hävdas, att en fördelning av 232 valkretsmandat enligt ren uddatalsmetod, kombinerad med 15 tilläggsmandat, fördelade med samma metod på grundval av partiernas samlade röstetal i riket och med hänsyn till deras valkretsvis erhållna mandat vid fastställandet av jämförelsetalen skulle lämna goda garantier för en fullt proportionell mandatfördelning.

Det finns emellertid en metod, som ger lika små avvikelser från full rikspportionalitet, nämligen *valkvotsmetoden*. Den skulle också med lika gott resultat kunna läggas till grund för ett kombinerat system: alltså 232 valkretsmandat fördelade efter valkvotsmetoden och 15 utjämnande tilläggsmandat. Den har dessutom vissa förtjänster framför den rena uddatalsmetoden. Dess »rättvisekaraktär» är lättare att illustrera: genom division av det samlade röstetalet med mandattalet i en valkrets får man ut vad varje mandat måste kosta; man låter sen partierna köpa så många mandat som deras röstsiffror ger dem råd till; man fördelar slutligen resterande mandat i tur och ordning till de partier som har mest överskottsroster. Faktiskt medför den också i vissa fall en exaktare valkretsproportionalitet (proportionalitet mellan partiernas erhållna mandat i en valkrets och deras andel av rösterna i samma valkrets) än den rena uddatalsmetoden.

Om man väljer en av dessa metoder jämte ett antal riksmandat för att trygga varje rösts lika värde, skulle huvudinvändningen mot nuvarande valsysteem falla. Varje röst blev likvärdig. Väljaren skulle kunna rösta efter sin övertygelse utan att påverkas av konsekvenserna på grund av en odemokratisk mandatfördelning.

Samma skäl som regeringen åberopat i sin proposition för att förlänga det odemokratiska provisoriet kan med större tyngd åberopas för en förändring av detta system *nu*. Ja, en förändring nu skulle ge ett bättre underlag för att bedöma frågan som helhet *innan* den nya grundlagen be-

slutas och träder i kraft. Denna grundlag, som avser att lagfästa parlamentarismens system, uttrycka folkets suveräna makt och riksdagens ökade betydelse skulle genom den förberedande markeringen av det demokratiska rättvisekravet få en ökad betydelse i det svenska folkets medvetande.

Som ett motiv för att ignorera det demokratiska rättvisekravet har anförts det förmenta behovet av en stark regering. Men om detta behov ställs i ett sådant sammanhang, måste det utlösa motfrågan: Skall regeringen vara stark *mot* folkflertalet? Vill den däremot vara stark som folkflertalets representant, måste den ha intresse av att full proportionalitet tryggas vid mandattilldelningen, så att varje röst får ett lika värde och riksdagen följaktligen avspeglar folkopinionen.

Det har också hävdats att demokratierna fungerar sämre om det lämnas utrymme för småpartier. Men om nu folket föredrar ett antal mindre partier i stället för ett eller något mer stort parti eller tillsammans med ett eller flera sådana — har då ett tillfälligt maktägande parti rätt att förneka folket dess rätt? Än mer — har det rätt att med tekniskt fiffel korrigera folkviljan så att denna inte återspeglas i riksdagens sammansättning? Demokratierna kan naturligtvis inte fungera effektivt om den sättes ur funktion på så vitala områden som när det gäller det lika värdet för samtliga avgivna röster. Det var just mot sådana förhållanden, som den långvariga kampen för allmän och lika rösträtt genomfördes.

Vi vänder oss därför mot den ytterligare prolongering av den provisoriska lagen om val till riksdagens andra kammare som föreslagits i proposition nr 29.

Vi föreslår med hänvisning härtill,

dels att riksdagen i skrivelse till regeringen begär skyndsamt förslag till ny vallag för val till riksdagens andra kammare, som tryggar en demokratisk, proportionell och fullt rättvis fördelning av mandat i enlighet med varje i valet deltagande partis röstsiffra, dels också som en följd härav att proposition nr 29 avslås.

Stockholm den 31 januari 1964

Hilding Hagberg

C.-H. Hermansson

Helmer Holmberg

Bilaga

1960 års val. Fördelning av 232 mandat valkretsvis enligt den rena uddatalsmetoden. Utjämning i riket som övervalkrets med 5, 10 och 15 tilläggsmandat likaledes fördelade enligt ren uddatalsmetod.

	H	C	F	S	K	S:a
Valkretsmandat	41	33	42	108	8	232
Full prop.	38	32	41	111	10	
Avvikelser från prop.	+ 3	+ 1	+ 1	— 3	— 2	
5 tilläggsmandat				3	2	5
Summa	41	33	42	111	10	237
Full prop.	39	32	42	113	11	
Avvikelser från prop.	+ 2	+ 1	0	— 2	— 1	
10 tilläggsmandat				7	3	10
Summa	41	33	42	115	11	242
Full prop.	40	33	42	116	11	
Avvikelser från prop.	+ 1	0	0	— 1	0	
15 tilläggsmandat		1	1	10	3	15
Summa	41	34	43	118	11	247
Full prop.	41	34	43	118	11	
Avvikelser från prop.	0	0	0	0	0	